

УДК 808.5

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.92.1.14>

Литвин Н. Б., Качак Т. Б., Круль Л. М.

ВЕРБАЛЬНЕ ТА НЕВЕРБАЛЬНЕ МОВЛЕННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано теоретичний та практичний аспекти використання вербального та невербального мовлення в педагогічній практиці вищої школи. Визначено, що проблема практичного використання вербальної та невербальної комунікації в освітньому середовищі ЗВО залишається малодослідженою.

Зауважено, що дієвою є педагогічна комунікація, в якій поєднано вербальні та невербальні засоби комунікації. Вербальний блок реалізує в мовленні те, що хоче сказати людина, а невербальний – ті мотиви, що знаходяться у несвідомому. Важливим є зміст повідомлення й дотримання мовних норм в усному та писемному мовленні під час комунікації викладача і студентів: акцентуаційних, орфоепічних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних та ін. Окреслено важливі аспекти правильної організації фахового спілкування учасників освітнього процесу й проаналізовано найтипівіші мовленнєві помилки.

Доведено, що важливим у практиці взаємодії учасників освітнього процесу є правильне й ефективне використання невербальних засобів комунікації: міміки, жестів, поз, поглядів тощо. Просодичні й екстралінгвістичні засоби не тільки регулюють потік мови, дозволяють економити мовні засоби спілкування, висловлюють емоційні стани, а й підсилюють комунікативну взаємодію, ефективність засвоєння знань студентами.

На прикладі аналізу інтегрованого заняття з міжкультурної взаємодії “Казки народів світу. Традиції дитинства”, проведеного для українських та іноземних студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, простежено ефективність використання вербальних і невербальних засобів комунікації. Запропоновано методичну розробку заняття, яке сприяє ефективному вивченню мови та комунікативній взаємодії студентів різних національностей й носіїв різних мов за допомогою мови посередника (вербального засобу), невербальних засобів та цифрових інструментів для візуалізації інформації.

Ключові слова: усне мовлення, культура мовлення, вербальне мовлення, невербальне мовлення, міжкультурна комунікація.

Живе слово, мелодика мови, тембр голосу, інтонація, міміка, жести є надзвичайно важливими елементами комунікативної культури. Сучасна молодь звикла до візуального цифрового бачення реальності, а тому їм легше працювати, наприклад, з планшетами та ноутбуками, різноманітними платформами та сервісами, аніж спілкуватися один з одним за допомогою живого мовлення. Як показує практичний досвід роботи, у переважній більшості сучасні студенти комунікують за допомогою інтернету, використовуючи особливу мову символів та піктограм, а не повноцінні слова та вирази. За таких умов важливо зберегти та передати досвід безпосереднього живого спілкування викладача зі студентами за допомогою засобів вербальної та невербальної комунікації, грамотно поєднати його з використанням сучасних інформаційних та масмедійних технологій.

Виклики сьогодення вимагають переосмислення окремих аспектів лінгводидактики, пов'язаних з особливостями вербальної та невербальної поведінки особистості, культури мовлення учасників освітнього процесу. Актуальним на сьогодні залишається питання практичного використання вербального та невербального мовлення, зокрема формування навичок комунікативної взаємодії, підготовки й проведення публічного виступу з використанням цифрових інструментів, способів переконання й ефективних форм впливу на аудиторію та ін.

Вербальне та невербальне мовлення – об'єкт наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців (Ф. Бацевич, Я. Радевич-Винницький, Т. Іржі, Д. Карнегі, І. Ковалинська, Г. Крейдлін, М. Козлов, Д. Мацумото, Т. Осіпова, А. Піз, М. Стародубська, Е. Шенон та ін.). На окрему увагу заслуговують праці українських дослідників з комунікативної лінгвістики, міжкультурної комунікації, риторичної комунікації, нейролінгвістики Ф. Бацевича, Н. Манакіна, Г. Сагач, Т. Ковалевської, в яких виокремлено проблеми вербальної та невербальної комунікації. Цікавими є роботи фахівця з репутаційного менеджменту та кроскультурної взаємодії М. Стародубської, в яких авторка порушує проблеми практичної комунікації у сучасному українському просторі та за його межами. Питання професійно-педагогічної комунікації (у тому числі використання вербального та невербального мовлення в освітній діяльності) розглянуто в навчальних посібниках Н. Волкової, Н. Бутенко, Т. Качак та ін. Окремо слід відзначити ґрунтовні праці з питань культури усного мовлення мовознавців Н. Бабич, С. Богдан, А. Коваль, О. Сербенської, які дають важливі поради щодо дотримання культури спілкування й української мовної традиції.

Проблему вербальних та невербальних засобів спілкування як складників мовленнєвої культури особистості й важливих чинників міжкультурної взаємодії досліджували також С. Голошук, В. Дубик, О. Курило, І. Розман, В. Пасинок, Т. Модестова, Н. Колотій Л. Солошук, С. Устименко. Питання функціонування невербальних засобів комунікації – предмет наукових студій І. Козинець, Н. Колотій, Л. Корневої, І. Струк, А.-Д. Вікованюк. Проте малодослідженою залишається проблема практичного використання вербальної та невербальної комунікації в освітньому середовищі ЗВО.

Мета статті – проаналізувати теоретичний та практичний аспекти використання вербального та невербального мовлення в педагогічній практиці вищої школи.

Мистецьке володіння словом, зокрема усний мовний досвід в усіх його проявах, є найважливішим інструментом взаємодії та співпраці між викладачем та студентом. Риторична (вербальна й невербальна) культура публічної особистості, якісне мовлення та комунікативна компетентність, практика й методика використання цифрових інструментів як засобів візуалізації повідомлення є базовими компонентами ефектної комунікації, професіоналізму фахівців багатьох сфер, зокрема й освітньої.

Виступ перед великою аудиторією (лекція, публічна промова, захист наукового проєкту) тісно пов'язаний з використанням вербальних та невербальних засобів комунікації. Важливо не тільки те, ЩО говорить оратор, а й те, ЯК він говорить. Вплив на слухачів здійснюється через чинники вербального блоку, які безпосередньо пов'язані з текстом промови (аргументація, критика, структурування тексту, логіка побудови, словесне вираження тощо), та невербального, які супроводжують мовне вираження тексту, й завжди присутні у спілкуванні (пози, жести, міміка, мова простору, одягу, кольорів, манера спілкуватися тощо) [7, с. 106].

Відомо, що до недавнього часу значення невербального спілкування дещо недооцінювалося через те, що воно виявляється найчастіше на несвідомому рівні. Власне саме невербаліка несе більш правдиву інформацію, ніж вербальні засоби комунікації. Дослідники акцентують увагу на тому, що вербальні та невербальні засоби спілкування можуть підсилювати або ослаблювати взаємодію [4]. З огляду на це, інтерпретувати такі сигнали потрібно не ізольовано, а в єдності та з урахуванням контексту.

І. Ковалинська стверджує, що “невербальні засоби комунікації, як правило, не можуть самостійно передавати точного значення (за виключенням деяких жестів). Зазвичай вони виявляються так або інакше скординованими між собою та словесним текстом. Сукупність цих засобів можна порівняти із симфонічним оркестром, а слово – із солістом на його фоні. Неузгодженість окремих невербальних засобів значно ускладнює міжособистісне спілкування. На відміну від мови, невербальні засоби спілкування усвідомлюються і тим, хто говорить, і тим, хто слухає, не повною мірою. Ніхто не може повністю контролювати свої невербальні комунікативні дії, що часто призводить до непорозуміння, особливо коли комуніканти належать до різних культур” [8, с. 16].

У науковій літературі існує багато варіантів дефініції термінів “вербальний” та “невербальний”. Так, у довідникових виданнях подаються такі визначення: Вербальний – “такий, що стосується мови та мовлення; словесний” [2, с. 121]; невербальний – “несловесний; який не має вербального вираження” [2, с. 748]. У сфері комунікативної лінгвістики також розглядають вербальні та невербальні компоненти. Вербальні – це засоби мовного коду, тобто слова, словосполучення, речення (повідомлення), тексти, за допомогою яких передається інформація [1, с. 57]. Невербальні засоби – елементи комунікативного коду, які мають не мовну, але знакову природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень [1, с. 59]. У теорії міжкультурної комунікації виокремлюють вербальні, невербальні та паралінгвальні засоби вираження національних особливостей спілкування. Під вербальною комунікацією розуміють комунікацію за допомогою засобів природної людської мови [10, с. 126]. Невербальна комунікація – це система способів спілкування та обміну інформацією, які здійснюються без допомоги звичайної мови [10, с. 205]. Паралінгвальними засобами називають допоміжні засоби спілкування, що охоплюють інтонацію, розподіл наголосу, паузи, темп і ритм мовлення, які формують комунікативно-прагматичний аспект дискурсу (тексту, повідомлення) [10, с. 221].

Невербальна комунікація, поведінка і взаємодія людей є предметом окремої науки – невербальної семіотики, яку структурують 10 напрямків-дисциплін (Г. Крейдлін): паралінгвістика (наука про звукові коди невербальної комунікації), кінесика (наука про жести і жестові рухи, про жестові процеси і жестові системи), окулесика (наука про мову очей і візуальну поведінку людей під час спілкування), аускультія (наука про слухове сприйняття звуків і аудіальну поведінку людей в процесі комунікації), гаптика, або такесика (наука про мову торкань і тактильної комунікації), гастика (наука про знакові в комунікативних функціях їжі та напоїв, про прийом їжі, про культурні та комунікативні функції напоїв і частувань), ольфакція (наука про мову запахів, значення, передані за допомогою запахів, і роль запахів у комунікації), проксемика (наука про простір комунікації, його структуру та функції), хронеміка (наука про час комунікації, про його структурні, семіотичні і культурні функції), системологія (наука про системи об'єктів, якими люди оточують свій світ, про функції та значення, які ці об'єкти виражають у процесі комунікації). Найбільш розробленими на сьогодні залишаються перші два напрямки – паралінгвістика і кінесика [7, 107–108].

Згідно сучасних досліджень, 55% інформації сприймається через вираз обличчя, пози і жести, а 38% – через інтонації та модуляції голосу. Звідси витікає, що тільки 7% залишається на долю слів, які реципієнт сприймає, коли ми розмовляємо. Тобто, те, як ми говоримо, важливіше того, що саме ми говоримо [8, с. 14]. На думку фахівців: “Добре мовлення – це не просто лад слів, а й лад думок та почуттів. Тому прагнучи до доброго мовлення, треба враховувати як суто мовні його особливості (ступінь оволодіння нормами, які діють в конкретну епоху), так і позамовні (знання законів мислення, практичний досвід мовця – віковий, життєвий, і мовленнєвий, психічний стан мовця, мету, націленість на спілкування і т. ін.). З огляду на це основними комунікативними ознаками культури мовлення є: правильність, точність, логічність, багатство (різноманітність), чистота, доречність, достатність (поняття кількості мовлення), виразність, емоційність” [9, с. 38].

Відома українська мовознавиця О. Сербенська стверджує, що сьогодні велика кількість носіїв української мови володіє мовленням “високої” літературної внормованості; це люди, у яких унормована артикуляційна база, відчутна “українськість” у вживанні лексики, синтаксичних конструкцій, у мелодиці. Можна виділити усне літературне мовлення “середньої” внормованості (у мовленні трапляються відхилення від мовностилістичних норм (наприклад: *скільки зараз годин?* у значенні *котра година? пісні Білозіра*, замість нормативного *пісні Білозора*). Нашою реальністю є мовлення із елементами суржиків (*мало толку*, замість української конструкції *мало сенсу (глузду)*, *сімдесять гривень*, *запрошуються всі бажуючі* та ін.) [12, с. 195].

Як показує практика, культура мовлення викладача, а також студента тісно пов'язана з дотриманням мовних норм в усному та писемному мовленні: акцентуаційних, орфоепічних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних та ін.

У некодифікованому усному мовленні важливу роль відводять саме наголосові: словесному, логічному, фразовому, емпатичному. Багаторічний досвід роботи у вищій школі підтверджує те, що однією з найскладніших проблем як для викладачів, так і для студентів є дотримання акцентуаційних норм у процесі усного мовлення, для якого характерна невідповідність та спонтанність. Цілком погоджуємося з думкою О. Сербенської, що помилки неправильного наголошування слів українцями пов'язані з кількома вагомими причинами, однією з яких є утвердження літературного наголосу під впливом центрально-південних говорів. У вихідців з інших діалектних груп відхилення від літературної норми особливо відчутне [11, с. 59]. Як не парадоксально, але багаторічна робота зі студентами різних національностей показує, що у процесі фахової комунікації, саме студенти-іноземці добре засвоюють норми наголошування, оскільки кожне нове для них слово записують та запам'ятовують з нормативним наголосом. Зрештою іноземні студенти намагаються дотримуватися правильної вимови звуків та звукосполучень у процесі комунікативної активності в українській аудиторії.

Ще однією важливою нормою під час комунікування викладача зі студентами є, безперечно, лексична, яка регулює правильне слововживання (розмежування значень слів-паронімів, кальки, тавтології, плеоназми та ін.). На переконання Н. Бабич, “в усному розмовному мовленні неточність слововживання чи (фразотворення) може бути компенсована ситуацією спілкування, мімікою або жестом, але це не виправить неприємного враження від такого мовлення: незнання предмета мовлення або незнання мовних засобів для називання його і його взаємозв'язків свідчить про низьку культуру і мислення, і мовлення” [9, с. 44]. В епоху інформаційних технологій великою популярністю користуються електронні версії словників (“Новий тлумачний словник”), а також сайти, де можна уточнити значення того чи іншого слова (наприклад, sum.in.ua – “Словник української мови в 11 томах”) та ін.

Найпоширенішими мовними помилками викладачів-ораторів є неправильне наголошування слів, неправильна чи нечітка вимова окремих звуків, невміння розрізняти морфеми у словах (наприклад, має бути вибирав, а не обирав) чи вживати дієслово-зв'язку “бути”, тавтологія, використання слів одного значення (плеоназмів: дійсність, реальне життя) чи слів-паразитів. Свідченням високої культури мовлення є використання мовцем тропів – епітетів, метафор, порівнянь, гіпербол, літот, синтаксичних паралелізмів та інших стилістичних фігур. Естетичний компонент промови чи комунікації залежить від рівня художньо-літературної освіченості оратора чи мовців [7, с. 103].

Не менш важливим у практиці взаємодії учасників освітнього процесу є правильне й ефективне використання невербальних засобів комунікації. Це обмін поглядами, вираз обличчя, який свідчить про здивування, захоплення, радість чи гнів; посмішка, погляд зі схваленням чи навпаки. Невербальні засоби спілкування виконують певні функції, серед яких три основні: а) регулювати протікання процесу спілкування, створювати психологічний контакт між партнерами; б) збагачувати значення, що передаються словами, направляти розуміння словесного тексту; в) висловлювати емоції й відображати розуміння ситуації [8, с. 16].

Просодичні й екстралінгвістичні засоби регулюють потік мови, дозволяють економити мовні засоби спілкування, висловлюють емоційні стани “без слів”. Голосова гра, падіння і підвищення тону, раптово виникаючі паузи, зміна сили і тембру голосу постійно супроводжують мову. Тон голосу – інструмент узгодження відносин між учасниками комунікації, тому контролюється і регламентується етикетом. За допомогою голосу педагог передає свої емоції, підсилюючи зміст сказаного, впливаючи на слухачів. Голосові особливості викладача впливають на сприйняття його виступу аудиторією, засвоєння й осмислення переданої інформації студентами.

У педагогічній взаємодії учасники активно використовують не тільки просодичну, а й кінетичні засоби – міміку, погляд, жести, рухи, пози, окулесіку. Так, мова очей виконує когнітивну (передача інформації), емотивну, контролюючу (перевірка, як сприйнято інформацію) та регулятивну функції.

Взявши до уваги вищенаведені аспекти, проаналізуємо практичний досвід використання вербального та невербального мовлення на прикладі інтегрованого заняття з міжкультурної взаємодії [6], проведеного нами для українських та іноземних студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. В основі заняття – інтеграція трьох дисциплін “Дитяча література з методикою навчання літературного читання” (проф. Т. Качак), “Українська мова як іноземна” (доц. Н. Литвин), “Англійська література для дітей” (доц. Т. Близнюк). Модератори заходу обґрунтували доцільність заняття й визначили, що така форма навчання й взаємодії є корисним досвідом засвоєння знань з дисциплін, які вони викладають. Як засвідчили результати опитування студентів-учасників, 97,7% (42 із 43) здобувачів освіти визнали заняття продуктивним, успішним та цікавим.

Ми переконалися, що тема “Казки народів світу. Традиції дитинства” для такого виду заняття обрана правильно, адже об’єднала молодих людей різних національностей за допомогою спогадів та асоціацій з дитинства (читання казок, сімейне читання чи перегляд мультфільмів, перші відвідини бібліотеки тощо). Вагомим об’єднавчим чинником проведення такого інтегрованого заняття є власне міжкультурна комунікація, що передбачає спілкування носіїв різних культур, які послуговуються різними мовами (за Ф. Бацевич). Як показує практика роботи зі студентами, зокрема іноземцями, саме міжкультурна взаємодія створює середовище для ефективного вивчення мови, розуміння та засвоєння тексту. Культурна взаємодія сприяє тому, що можна відчувати партнера, носія іншої лінгвокультурної спільноти, досягнути його мовну картину світу, його культуру [3, с. 92].

Мовами спілкування на такому інтегрованому занятті були українська, англійська (як мова посередник) та рідна мова студентів-іноземців (іспанська, турецька, французька). Як стверджують дослідники, процес спілкування носіїв різних культур і мов, вимагає мови посередника. Такою мовою, зазвичай, є англійська. Зрештою, можна розглядати так звану триступеневу мовну парадигму комунікації: українська – англійська – рідна (французька, португальська, іспанська та ін.) [3, с. 92]. Практикуючи саме її, мети заняття було досягнуто, учасники активно взаємодіяли й отримали нові, позитивні емоції (Рис. 1).

Рис. 1. Результати опитування студентів-учасників інтегрованого заняття міжкультурної взаємодії

Інтегроване заняття з міжкультурної взаємодії розпочалося зі знайомства студентів та викладачів. Модератори представляли один одного у формі гри “Правда чи брехня”, використовуючи три факти про себе, один з яких брехня, та демонстрували кумедні фото на слайдах. Безпосередні учасники інтегрованого заняття – українські та іноземні студенти – знайомилися в колі, називаючи себе (ім’я, факт про себе чи цікавий епізод з дитинства). У ході знайомства динаміка поведінки викладачів та студентів помітно відрізнялася.

Активний діалог із студентською аудиторією продовжився під час побудови асоціативного куща або хмарки слів, де кожен мав вписати слово чи фразу (своєю рідною мовою), яка висвітлювала ставлення до казок, дати відповідь на питання, з чим асоціюється казка. Необхідно підкреслити, що модератори інтегрованого заняття послуговувалися доступними веб-сервісами для створення мультимедійного та інтерактивного контенту для комунікації та спільної роботи. Зокрема для побудови асоціативного куща та хмарки слів було використано сервіси *Wordart* та *Mentimeter*. У процесі комунікації викладачі українською мовою наводили фрази, які означають казку (що таке казка, чому кожен народ має свої казки, чим вони подібні і чим різні), розкривали її жанрову специфіку, національні ознаки. Водночас використовували і англійську як мову посередник, щоб пояснити іноземцям переклад слів-маркерів національної культури, слів-реалій, які не мають еквівалентів у мовах інших народів. Підкреслимо, що існують різноманітні класифікації слів-реалій (божества, казкові істоти, легендарні місця), а відповідно і способів їхнього перекладу. Зрештою, кожна національна культура має свою систему комунікації, свої національні коди. Найчастіше загальні коди подібні, але є і відмінні компоненти [7, с. 108].

Для виконання інтерактивних завдань (гра “Що спільного?” та виготовлення “Дерева казок”) усіх учасників інтегрованого заняття було поділено на 3 великі групи, де в кожній групі були студенти різних

Рис. 2. Форми роботи, які сподобалися учасникам заняття

національностей. Опитування показало, що саме ці форми роботи під час інтегрованого заняття сподобалися студентам найбільше. Так, 16 (37,2%) студентів обрали гру “Що спільного?”, 13 (30,2%) – виготовлення “Дерева казок”. Ці завдання студенти виконували в мікрогрупах й активно спілкувалися між собою. 8 (18,6%) студентів надали перевагу презентації казок, а 6 (14%) студентів відзначили етап знайомства (Рис. 2).

Характеристика елементів вербального та невербального мовлення учасників інтегрованого заняття здійснена нами на основі аналізу карт спостережень, запропонованих О. Сербенською, зокрема звертали увагу на фонаційне дихання, темп мовлення (повільний, середній, швидкий), ритм, паузи, сила голосу, інтонацію, дикцію, артикуляційну базу, орфоепічні норми, слововживання (зрозумілість слів, правильна сполучуваність), граматичну правильність, образні засоби; зоровий контакт, поза тіла, жестикуляцію, міміку обличчя, динаміку поведінки (психологічна характеристика) [12, с. 71–72]. Зауважимо, що вибірково аналізували елементи вербальної та невербальної комунікації ораторів, оскільки вказані карти спостережень розраховані більше на масмедійну фахову аудиторію.

Як видно з матеріалів фото-та відеосупроводу інтегрованого заняття [5–6], викладачі зберігали зоровий контакт з аудиторією, використовуючи середній темп мовлення, витримуючи паузи, дотримувалися граматичної та лексичної правильності. Поза тіла, жести, міміка засвідчили високу невербальну культуру, їхню відкритість та доброзичливість. Завдяки цьому, модератори вільно і невимушено спілкувалися з великою аудиторією, займаючи позицію оратора, який увесь час стоїть перед слухачами з відкритим поглядом, спрямованим вперед, і немає жодної точки опертя. З точки зору організації простору кафедра чи стіл відіграють роль своєрідного захисту, своєрідної зони комфорту, де оратор почуває себе впевненіше. Важлива деталь – мікрофон у правій руці модераторів – це не тільки прилад, що перетворює звукові коливання на коливання сили електричного струму, а й своєрідна точка опори для оратора.

Студенти, які знаходилися у зоні так званого комфорту, сидячи за столами, помітно хвилювалися, вивчаючи незнайому їм аудиторію (пригадаймо, що зібралися представники різних національних культур). Про це свідчать їхні жести та мимовільні маніпуляції – схрещення рук на грудях, що сигналізують про знервованість та прагнення закритися та сховатися за уявним бар’єром. Швидкий темп мовлення, подекуди без пауз, тремтячий голос, неправильна лексична та граматична сполучуваність слів, особливо тих студентів, які виступали перед величезною аудиторією, вказували на емоційне напруження. На думку фахівців, таке нервово збудження є природним та необхідним під час публічних виступів. Проте у ході комунікації, як видно з фотоматеріалів, як іноземні, так і українські студенти почували себе впевненіше, про що свідчать їхні жести, маніпуляції рук, доброзичливі, щирі посмішки, які випромінювали довіру та невідомий інтерес. Незважаючи на мовний та психологічний бар’єр, вони знайшли спільну мову (Рис. 3).

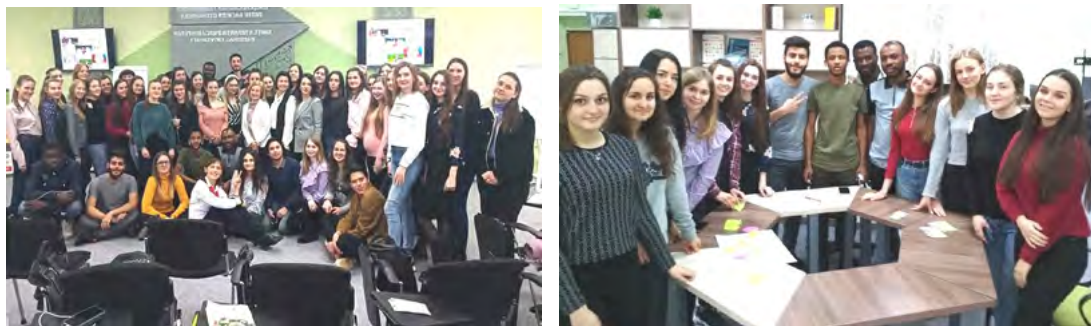

Рис. 3. Учасники інтегрованого заняття

У ході заняття студенти, кількома реченнями розповідали, які казки вони читали і любили в дитинстві, які казки поширені у їхній країні. Назву цих казок і назву країни записували, як українською, так і англійською мовами, на попередньо роздані “листочки”, які в кінцевому результаті прикріплювали на імпровізоване дерево казок (таке “дерево” можна намалювати чи створити, наприклад у програмі Canva). Результативним виявився підготовчий етап роботи з текстами казок – перегляд фрагментів екранізованих казок народів світу і відгадування їхньої назви.

Презентації улюблених казок з дитинства студенти підготували заздалегідь, наголошуючи на тому, що у кожного народу є свої іманентні традиції, а є ті, які притаманні усім дітям світу. Так, студенти-іноземці, які живуть і навчаються в Україні вже четвертий рік, переказали рідною мовою іспанську народну казку, використовуючи під час перекладу англійську як мову посередник. Про турецькі народні казки розповіли студенти з Туреччини, використовуючи, як не парадоксально, українську як мову посередник.

Продуктивно працювали учасники мікрогруп під час складання розповіді про власне дитинство й реалізації методу сторітелінгу. Як показує багаторічний досвід роботи у вищій школі, як українські так й іноземні студенти захоплюються національною автентикою, про яку легко розповідати й можна візуалізувати за допомогою ІТ-технологій (картинки, відео). продемонструвати у відеоматеріалі, супровідному до тексту.

Таким чином, на заняття було поєднано вербальне, невербальне спілкування й візуалізація повідомлень за допомогою цифрових інструментів, які підсилювали комунікацію.

Висновки. Використання вербального і невербального мовлення в педагогічній взаємодії учасників освітнього процесу – актуальне питання теоретичних студій та практичних розробок. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених проблемі культури мовлення і спілкування, визначено, що проблема практичного використання вербальної та невербальної комунікації в освітньому середовищі ЗВО залишається малодослідженою.

У процесі аналізу й узагальнення теоретичних матеріалів, зауважено, що дієвою є педагогічна комунікація, в якій поєднано вербальні та невербальні засоби комунікації. Вербальний блок реалізує в мовленні те, що хоче сказати людина, а невербальний – ті мотиви, що знаходяться у несвідомому. Важливим є зміст повідомлення й дотримання мовних норм в усному та писемному мовленні під час комунікації викладача і студентів: акцентуаційних, орфоепічних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних та ін. Мовлення педагога є зразком для студентів. Окреслено важливі аспекти правильної організації фахового спілкування учасників освітнього процесу й проаналізовано найтипівіші помилки (неправильне наголошування слів, неправильна чи нечітка вимова окремих звуків, невміння розрізняти морфеми у словах чи вживати дієслово-зв'язку “бути”, тавтологія, використання слів одного значення чи слів-паразитів).

Доведено, що важливим у практиці взаємодії учасників освітнього процесу є правильне й ефективне використання невербальних засобів комунікації: міміки, жестів, поз, поглядів тощо. Просодичні й екстралінгвістичні засоби не тільки регулюють потік мови, дозволяють економити мовні засоби спілкування, висловлюють емоційні стани, а й підсилюють комунікативну взаємодію.

На прикладі аналізу інтегрованого заняття з міжкультурної взаємодії “Казки народів світу. Традиції дитинства”, проведеного для українських та іноземних студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, простежено ефективність використання вербальних і невербальних засобів комунікації. Запропоновано методичну розробку заняття, яке сприяє ефективному вивченню мови та комунікативній взаємодії студентів різних національностей й носіїв різних мов за допомогою мови посередника (вербального засобу), невербальних засобів та цифрових інструментів для візуалізації інформації.

Перспективним є дослідження, спрямоване на глибший аналіз вербального та невербального мовлення здобувачів освіти та формулювання висновків з урахуванням їхнього майбутнього фаху.

Використана література:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : ВЦ “Академія”, 2004. 344 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2009. 1736 с.
3. Веселовська Н., Литвин Н. Робота з текстом в умовах міжкультурної взаємодії. *Інформація та документ у сучасному науковому дискурсі: зб. наук. статей VI Всеукраїнської дистанційної науково-практичної конференції.* (Івано-Франківськ, 20.04. 2020 р.). Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2020. 150 с.
4. Етика ділового спілкування: Курс лекцій / Т. К. Чмут, Г. Л. Чайка, М. П. Лукашевич, І. Б. Осечинська. 2-ге вид. Київ : МАУП, 2003. 208 с.
5. Інтегроване заняття для студентів в “PNU-EcoSystem”. URL: https://www.youtube.com/watch?v=QpcmnBVtY_E
6. Інтегроване заняття для студентів Івано-Франківська. URL: <https://pnu.edu.ua/blog/2020/03/05/19160/>
7. Качак Т. Академічна риторика. Підручник. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2023. 216 с.
8. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. Київ : Вид-во “Освіта України”, 2014. 289 с.
9. Культура фахового мовлення: Навчальний посібник / за ред. Н. Д. Бабич. Чернівці : Книги – XXI, 2006. 496 с.
10. Манакін В. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посібник для університетів. Київ : ВЦ “Академія”, 2012. 285 с.
11. Сербенська О. А., Волощак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. Київ : Вид. центр “Просвіта”, 2001. 204 с.
12. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум: Навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.

References:

1. Batsevych F.S. Osnovy komunikativnoi linhvistyky: Pidruchnyk [Basics of communicative linguistics: Textbook]. K. : VTs “Akademiia”, 2004. 344 s. [in Ukrainian]
2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv ; Irpin : VTF “Perun”, 2009. 1736 s. [in Ukrainian]
3. Veselovska N., Lytvyn N. Robota z tekstom v umovakh mizhkulturnoi vzaiemodii [Working with the text in the conditions of intercultural interaction]. *Informatsiia ta dokument u suchasnomu naukovomu dyskursi: zb. nauk. statei VI Vseukrainskoi dystantsiinoi nauково-praktychnoi konferentsii.* (Ivano-Frankivsk, 20.04.2020). Ivano-Frankivsk : IFNTUNH, 2020. 150 s. [in Ukrainian]
4. Etyka dilovoho spilkuvannia: Kurs lektsii [Ethics of business communication: Course of lectures] / T. K. Chmut, H. L. Chaika, M. P. Lukashevych, I.B.Osechynska. 2-he vyd. Kyiv : MAUP, 2003. 208 s. [in Ukrainian]
5. Intehrovane zaniattia dlia studentiv v “PNU-EcoSystem” [Integrated lesson for students in “PNU-EcoSystem”]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=QpcmnBVtY_E [in Ukrainian]
6. Intehrovane zaniattia dlia studentiv Ivano-Frankivska. [Integrated lesson for students of Ivano-Frankivsk]. URL: <https://pnu.edu.ua/blog/2020/03/05/19160/> [in Ukrainian]

7. Kachak T. Akademichna rytoryka [Academic rhetoric. Textbook.]. Pidruchnyk. Ivano-Frankivsk: Misto-NV, 2023. 216 s. [in Ukrainian]
8. Kovalynska I. V. Neverbalna komunikatsiia [Non-verbal communication]. K. : Vyd-vo "Osvita Ukrainy", 2014. 289 s. [in Ukrainian]
9. Kultura fakhovoho movlennia: Navchalnyi posibnyk [Culture of professional speech: Study guide] / Za red. N. D. Babych. Chernivtsi: Knyhy – KhKhI, 2006. 496 s. [in Ukrainian]
10. Manakin V. Mova i mizhkulturna komunikatsiia [Language and intercultural communication. Education a guide for universities]. Navch. posibnyk dlia universytetiv. Kyiv : VTs "Akademiia", 2012 285 s. [in Ukrainian]
11. Serbenska O. A., Voloshchak M. Y. Aktualne intervju z movoznavtsem: 140 zapytan i vidpovidei [Current interview with a linguist: 140 questions and answers]. K. : Vyd. tsentr "Prosvita", 2001. 204 s. [in Ukrainian]
12. Serbenska O.A. Kultura usnoho movlennia. Praktykum: Navchalnyi posibnyk [Culture of oral speech. Workshop: Study guide]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury, 2004. 216 s. [in Ukrainian]

Lytvyn N., Kachak T., Krul L. Verbal and non-verbal communication in the pedagogical practice of higher education

The article analyzes the theoretical and practical aspects of the use of verbal and non-verbal communication in the pedagogical practice of higher education. It has been determined that the problem of practical use of verbal and non-verbal communication in the educational environment of higher education institutions remains poorly understood.

It is noted that pedagogical communication, which combines verbal and non-verbal means of communication, is effective. The verbal block realizes in speech what a person wants to say, and the non-verbal block realizes the motives that are in the unconscious. The content of the message and the observance of language norms in oral and written speech during communication between the teacher and students are important: accentuation, orthoepic, lexical, morphological, syntactic, stylistic, etc. Important aspects of the proper organization of professional communication between participants in the educational process are outlined and the most common speech errors are analyzed.

It is proved that the correct and effective use of non-verbal means of communication: facial expressions, gestures, postures, looks, etc. is important in the practice of interaction between participants of the educational process. Prosodic and extra-linguistic means not only regulate the flow of speech, allow to save linguistic means of communication, and express emotional states but also enhance communicative interaction and the effectiveness of students' knowledge acquisition.

On the example of the analysis of the integrated lesson on intercultural interaction "Fairy Tales of the World. Traditions of Childhood" conducted for Ukrainian and foreign students of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University and Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, the article traces the effectiveness of using verbal and non-verbal means of communication. The methodological development of a lesson that promotes effective language learning and communicative interaction of students of different nationalities and native speakers of different languages with the help of a mediator's language (verbal means), non-verbal means, and digital tools for information visualization is proposed.

Key words: oral communication, culture of speech, verbal communication, non-verbal communication, intercultural communication.

УДК 316.61:[005.642.5/8:378]

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.92.1.15>

Марчук І. В.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ & ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

У статті висвітлено проблематику щодо ключових аспектів у контексті комплексного процесу соціалізації кожного індивідуума через призму реалізації активностей у закладах освіти. Одне з чільних місць – продукування ідей на шляху до екстраполяції актуальних напрямів, пов'язаних із процесами інформатизації суспільства.

Форми навчальної роботи, які здійснюються під час проведення уроку / уроків (індивідуальні діяльності, робота в парах / групах), – проаналізовано через призму впровадження трендових технік тайм-менеджменту, що передбачають виконання низки практико орієнтованих завдань.

Доведено, що заклад освіти є одним із важливих "агентів" соціалізації на шляху до гармонійного розвитку зростаючого покоління, яке має оволодіти низкою вмій і навичок задля гармонійного життя в суспільстві та успішної реалізації своїх здібностей і талантів у подальшому (у процесі продукування професійної траєкторії особистісного поступу).

У розвідці актуалізована проблематика щодо управлінських аспектів, які безпосередньо взаємопов'язані з наскрізними процесами інформатизації суспільства загалом і техніками тайм-менеджменту (самоменеджменту) зокрема, зважаючи на розуміння керівниками (спільно з усією освітянською когортою вчителів-предметників) та здобувачами / здобувачками закладів освіти цифровізованих підходів до ознайомлення з навчальним контентом. Висвітлено основні практичні етапи на шляху до утвердження саморозвитку індивідуальних властивостей керівників закладів освіти через призму екстраполяції на управлінські активності перфоманс – самоменеджменту.

У статті проаналізовано підходи щодо подолання проявів прокрастинації завдяки екстраполяції трендових методів самоменеджменту та використанню "правила маленьких кроків". Закцентовано увагу на формуванні кейсів